

AKADEMIA E SHKENCAVE E RPS TË SHQIPËRISË
INSTITUTI I GJUHËSISË DHE I LETËRSISË

BIBLIOTEKA
SHTETIT

81783

246

RREGULLAT E PIKËSIMIT

NË GJUHËN LETRARE SHQIPE
(PROJEKT)

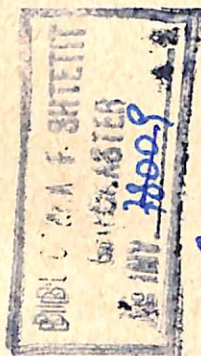
Tiranë, 1981

4
246

AKADEMIA E SHKENCAVE E RPS TË SHQIPËRISË
INSTITUTI I GJUHËSISË DHE I LETËRSISË

**RREGULLAT E PIKËSIMIT
NË
GJUHEN LETRARE SHQIPE**

(PROJEKT)

Tiranë, 1981

PARATHËNIE

«Rregullat e pikësimit në gjuhën letrare shqipe», që po u jepen punonjësve të shkencës, të kulturës, të arsimit etj., janë paraqitja e parë e plotë e tyre në gjuhën shqipe.

Kristalizimi i normës letrare në të gjitha hallkat, sidomos në strukturën gramatikore, i arritur këto 35 vjetët e pushtetit popullor, kërkon edhe një pikësim të njësuar dhe të qëndrueshëm. Ishte kjo arsyeja që Kongresi i Drejtshkrimit shtroi detyrën për hartimin e rregullave të pikësimit, të cilat, nga ana e tyre, do të ndihmonin në kodifikimin e plotë të normave të gjuhës letrare në variantin e saj të shkruar.

Sistemi i pikësimit i gjuhës shqipe ka ngjashmëri me sistemet e gjuhëve të tjera që përdorin alfabetin latin ose alfabetin cirilik, kryesisht në karakterin e numrin e shenjave të pikësimit dhe në vlerën e tyre të përgjithshme. Kështu, pika, pikëpyetja, pikëçuditja përdoren për të treguar përfundimin e fjalisë a të periudhës; presja përdoret për të ndarë a për të veçuar gjymtyrë të një fjalie ose fjali të një periudhe; dy pikat paralajmërojnë diçka që do të thuhet, ose sqarojnë diçka që është thënë etj. Po përdorimi i tyre në raste konkrete në gjuhë të ndryshme për shkak të specifikës dhe të traditës së tyre nuk është gjithnjë i njëjtë. Dallime ka, p.sh., në përdorimin e presjes për ndarjen e fjalive të varura që ndodhen pas kryesores, dhe në raste të tjera. Në këtë kuptim përdorimi i shenjave të pikësimit në gjuhën shqipe ka veçoritë e veta.

Sistemi ynë i sotëm i pikësimit është rezultat i një për-

punimi të gjatë, ai është zhvilluar e saktësuar me zhvillimin e gjuhës së shkruar letrare shqipe. Rregullat e pikësimit që po paraqiten, saktësojnë, plotësojnë e kodifikojnë më tej këtë traditë tashmë të formuar.

Shenjat e pikësimit janë të domosdoshme për të ndarë e për të paraqitur saktë mendimet me shkrim. Mungesa ose përdorimi jo i drejtë i tyre vështirëson kuptimin e tekstit ose shpesh mund të japë shkas për keqkuptime.

Shenjat e pikësimit kanë rëndësi të veçantë sidomos në ato raste kur mjetet leksikore e sintaksore nuk janë të mjaftueshme për të dhënë qartë lidhjen e fjalëve e të fjalive. Është pikërisht presja që na tregon se ndajfolja *dje* në shembullin *Dritarja ku ishte vendosur vazoja me lule dje ishte e hapur* lidhet me foljen *ishte vendosur* apo me foljen *ishte*. Në pajtim me atë që duam të themi, presjen mund ta vendosim pas ndajfoljes *dje* e ta lidhim me foljen e parë ose para ndajfoljes *dje* e ta lidhim këtë me foljen e dytë.

Shenjat e pikësimit mund të jenë të vetmit tregues të marrëdhënieve ose të nuancave kuptimore që vendosen ndërmjet fjalive. Një fjali që s'ka fjalë pyetëse ose pasthirmë, mund të kuptohet në është dëftore, pyetëse apo thirrmore nga shenja e pikësimit që ka në fund të saj. Mospërdorimi i presjes para fjalisë përcaktore në shembullin *Nxënësit e shkollës sonë që u kthyen mbrëmë nga aksioni, ishin tërë gaz e hare* tregon funksionin përcaktor dallues të fjalisë së varur (ishin tërë gaz e hare pikërisht nxënësit që u kthyen nga aksioni, jo të tjerë); në këtë periudhë fjalia përcaktore jep diçka që nga pikëpamja e kuptimit është e domosdoshme për konkretizimin e emrit të përcaktuar. Përdorimi i presjes para fjalisë përcaktore: *Nxënësit e shkollës sonë, që u kthyen mbrëmë nga aksioni, ishin tërë gaz e hare* tregon funksionin përcaktor sqarues, shtesor të fjalisë së varur (duke përcaktuar, ajo sqaron një rrethanë, shton që të gjithë nxënësit ishin në aksion, pra nuk i dallon); fjalia përcaktore në këtë rast nuk e konkretizon emrin e përcaktuar, sepse ai del si i tillë nga konteksti ose nga situata. Në ligjërimin e folur këto nuanca shprehen me anë të intonacionit, i cili është i ndryshëm: në rastin e parë vija melodike nga gjymtyra e përcaktuar në fjalinë përcaktore nuk thyhet dhe ka një theksim më të madh të fjalisë përcaktore; në rastin e dytë vija

melodike thyhet nga ulja e tonit në fund të gjymtyrës së përcaktuar e nga një pushim para fjalisë përcaktore, e cila nuk theksohet.

Edhe në rastet kur mjetet leksikore e sintaksore janë të mjaftueshme për të dhënë qartë marrëdhëniet kuptimore e nuancat, shenjat e pikësimit e bëjnë më të kapshme strukturën e fjalisë a të periudhës.

Parimi kryesor mbi të cilin mbështetet pikësimi ynë, është parimi sintaksor. Kjo duket si në synimin e pikësimit për ta bërë sa më të kapshme strukturën sintaksore të shqipes (për të ndarë fjalitë e periudhat nga njëra-tjetra dhe për të ndarë e veçuar fjalitë në periudhë e gjymtyrët e fjalive), edhe në formulimin e rregullave sipas kategorive të ndryshme sintaksore.

Parimi sintaksor gërshetohet edhe me parimin intonacionor. Struktura sintaksore dhe intonacioni nuk ekzistojnë në ligjërime të ndarë. Ata të dy janë mjete me anën e të cilave organizohet materiali leksikor për të shprehur marrëdhënie të ndryshme kuptimore e nuanca të ndryshme. Me këtë shpjegohet që shenjat e pikësimit në shumicën e rasteve gjejnë mbështetje edhe te struktura sintaksore, edhe te intonacioni: te ulja e tonit pas një gjymtyre a pas një fjalie, te pushimet që vendosen midis gjymtyrëve a fjalive, te theksimi i fjalëve të veçanta etj. (shih për këtë përdorimin e presjes te tipat e ndryshëm të periudhave me fjali të varur pas kryesores). Po duhet thënë që shenjat e pikësimit nuk pasqyrojnë gjithnjë në mënyrë besnike intonacionin. Jo çdo pushim që vendoset midis gjymtyrëve të fjalisë në ligjërimin e folur, jepet me presje në ligjërimin e shkruar. P.sh., midis grupit të kryefjalës dhe grupit të kallëzuesit nuk vihet presje, megjithëse midis tyre bëhet një pushim i shkurtër në ligjërimin e folur. Jepen me presje pushimet midis gjymtyrëve ose fjalive që mbështeten edhe në strukturën sintaksore të ligjëritimit e që ndihmojnë në kapjen e kuptimeve e të nuancave kuptimore. Në raste të tjera presja mund të mos pasqyrojë një pushim në ligjërimin e folur, ajo mund të përdoret thjesht për arsye sintaksore, si p.sh., presja midis dy lidhëzave kur një fjali e varur futet në mes të një fjalie të bashkërenditur ose të nënrenditur: *Një stërqokë u ngrit nën këmbët e tij dhe, pasi i fluturoi mbi kokë, zuri vend mbi një shtyllë aty pranë.*

Vranakonti kishte urdhër që, posa të dilte kalorësia e Hamzait nga pusia për t'i marrë krahët armikut, ai t'i godiste turqit përballë.

Duke qenë se rregullat e pikësimit janë kodifikim i traditës së formuar nga përdorimi i gjatë i shenjave të pikësimit, ato kanë një karakter të theksuar normativ: janë pranuar prej të gjithëve dhe duhet të zbatohen prej të gjithëve. Po karakteri normativ i rregullave të pikësimit nuk duhet të kuptohet në mënyrë të ngurtë. Sidomos në letërsinë artistike, ku përsëritjen e analizohen dukuri të ndryshme shoqërore, marrëdhënie të ndërlikuara njerëzore, ndjenja të forta shpirtërore, shenjat e pikësimit përdoren shpesh si mjete të ligjërimit të shkruar për të dhënë atë anë të përmbajtjes që nuk jepet në mënyrë shprehëse me mjete të tjera. Pikëçuditja dhe tri pikat në këtë shembull: DOM MARKU — *Dikush po ia çart mendjen këtij djali!*... (ku mund të vihej edhe vetëm pika) janë përdorur me vlerë shprehëse-emocionale, për të dhënë keqardhjen hipokrite të priftit për një malësor që nuk i beson më dhe që këtë mosbesim e tregon hapur para malësorësh të tjerë. Me vlerë stilistike përdorin shpesh shkrimtarët presjen për të vënë më shumë në dukje gjymtyrë të fjalisë, pikën për të ndarë më dysh një periudhë me bashkërenditje ose me nënrenditje etj. Po kushdo duhet ta ketë të qartë se përdorimi i shenjave të pikësimit me këtë vlerë duhet të jetë në pajtim me ndarjen kuptimore e gramatikore të ligjërimit.

«Rregullat e pikësimit» janë ndarë në kapituj sipas shenjave të pikësimit, po numërimi i paragrafëve është bërë vijueshëm. Rregullat e përdorimit të çdo shenje janë formuluar sipas kategorive gramatikore dhe me termat më të përgjithshëm të sintaksës së shqipes. Vetëm te thonjëzat dhe te kllapat ky parim edhe thyhet për ta dhënë më të plotë përdorimin e tyre. Sidomos te presja janë formuluar në të njëjtin paragraf edhe rregullat e mospërdorimit të saj duke i dhënë përparësinë asaj ane që është tipike për atë kategori. Te kapitulli i pikës dhe i kllapave të rrumbullakëta është dhënë pas tri pikash edhe përdorimi i tyre si shenja grafike.

«Rregullat e pikësimit» u diskutuan në një mbledhje të zgjeruar të këshillit shkencor të Institutit të Gjuhësisë dhe të Letërsisë. Autorët falënderojnë për vërejtjet e sugjerimet

e tyre të vlefshme të gjithë ata që morën pjesë në diskutim, në mënyrë të veçantë recenzentët E. Lafe e S. Mancaku.

«Rregullat e pikësimit» po botohen si maket. Ato do t'i nënshtrohen një diskutimi të gjerë në qendër dhe në rrethe para se të marrin një formë përfundimtare. Autorët mendojnë se një kontribut të madh në përmirësimin e plotësimin e mëtejshëm të këtyre rregullave duhet të japin arsimtarët e gjuhës dhe të letërsisë, si edhe redaktorët letrarë të shtëpive botuese, të gazetave e revistave të ndryshme, të cilëve praktika e përditshme u sugjeron raste nga më të ndryshmet të përdorimit të shenjave të pikësimit. Ata do të mirëpresin çdo vërejtje e sugjerim.

PIKA (·)

Pika shënon mbarimin e një fjalie të mëvetësishme ose të një periudhe që nuk shqiptohet as me intonacion pyetës, as me intonacion thirrмор. Në ligjërimin e folur asaj i përgjigjet një pushim relativisht i gjatë midis fjalive a periudhave.

§ 1. Vihet pikë në fund të një fjalie dëftore (të plotë a të paplotë), si edhe në fund të një periudhe me fjali dëftore të bashkuara pa lidhëza ose me lidhëza bashkërenditëse:

Mbi këto themele po ngrihej Shqipëria e re, e pavarur, demokratike.

(— Ku gjendet ajo tani?) — *Në Vlorë.*

Armiku kishte katër herë më shumë forca e, megjithatë, s'e theu dot grupin partizan.

Do të shërohej, s'kish asnjë dyshim.

Plani i atij ishte i qartë: të shtonte radhët e çetës e të çlironte Malin e Shqipës.

Vihet pikë edhe pas një fjale a togu fjalësh me vlerën e një fjalie emërore ose pas një pjesëze po ashtu me vlerën e një fjalie kur nuk shqiptohen me intonacion pyetës a thirrмор:

Duartrokitje. Buzëqeshje.

Shpërthime të qeshurash në sallë.

Qendër banimi e brigadës së shpimit. Baraka prej dërrasash.

(— Për Arbenin e ke fjalën?) — *Po.*

§ 2. Vihet pikë në fund të periudhave me fjali të varura prej fjalish kryesore dëftore:

Nata ish aq e errët, sa shpesh u bëhej sikur po kalonin nëpër një tunel.

Këtë vendim s'ia kishte thënë as Adnanit kur e kishte lajmëruar që të përgatitej për mbledhjen e Partisë, ku do të merrej në shqyrtim pranimi i tij.

Më në fund, i ishte mbushur koka të takohej me ndonjë nga shokët, t'ia kallëzonte të gjitha e të merrte mendimin e tij.

Kur shokët kooperativistë e caktuan si brigadierin e tyre, atij iu rrit ndjenja e përgjegjësisë, iu shtua guximi, iu shumëfishuan forcat fizike e morale.

Plakës diç i kishte zënë veshi; do të krijohej një parti, me të cilën komunistët do të ngrinin popullin më këmbë dhe do ta hidhnin në luftë kundër fashizmit dhe shërbëtorëve të tij.

§ 3. Përdoret pika edhe në fund të një fjalie të mëvetësishme nxitëse jothirrmore (që nuk shqiptohet me intonacion thirrmor), në fund të një periudhe me fjali të tilla të bashkuara pa lidhëza a me lidhëza bashkërenditëse, si edhe në fund të një periudhe me fjali të varura prej fjalish kryesore të tilla. Kjo ndodh sidomos kur fjalia nxitëse shpreh këshillë, porosi, propozim, lejim ose pranim:

Dëgjomë mua.

T'i doni lulet.

Shkojmë në një vend tjetër.

Le të vijë.

Le të dëgjojmë tani e pastaj le t'i diskutojmë edhe propozimet tona.

Flitni, le të shfaqë secili pa druajtje mendimin e vet.

Po pushoni, more shokë, se nuk po e marrim vesh nga vjen zhurma.

§ 4. Vihet pikë edhe në fund të një fjalie të mëvetësishme dëshirore jothirrmore, në fund të një periudhe me fjali të tilla të bashkuara pa lidhëza a me lidhëza bashkërenditëse ose në fund të një periudhe me fjali të varura prej fjalish kryesore të tilla:

U lumshin duart punëtorëve të ndërtimit.

Dhe tani mirë mbetsh dhe të ndjefsha zërin e mirë.

Këta të paçin më qafë, po të ngjau gjësendi.

Shënim. Mund të vihët pikë edhe në fund të një periudhe të gjatë me një fjali pyetëse ose dëshirore thirrmore si fjali kryesore,

nëse kjo është e ndjekur nga shumë fjali të varura, kështu që intonacioni pyetës a thirrmos sa vjen e dobësohet e s'ndihet më në fund të periudhës (shih § 20,32):

Ah, sikur t'ia delte të ndihmonte të tjerët që të ndreqnin atë gabim që s'kishte arritur ta ndreqte ai për vete.

Po ç'ishte ajo forcë që e mbante plakun të mos përmbyses mbi zjarr, po të qëndronte ashtu, as shtrirë, as më këmbë, gati për t'u zgjuar, me të ndier mungesën e afshit e të flakës.

§ 5. Vihet pikë në fund të një periudhe me pyetje të zhdrejtë:

Ai vetë s'e kuptoi dot ç'e ngriti më këmbë,

Pyete kur do të vijë.

§ 6. Mund të vihet pikë edhe para një lidhëze bashkërenditëse ose edhe para një lidhëze nënrenditëse, duke u ndarë kështu në dy pjesë një periudhë për arsye kryesisht stilistike, kur kërkohet të vihet më shumë në dukje pjesa e dytë e saj (ndonjëherë edhe kur periudha është shumë e gjatë):

Mjaftonte që ekspedita t'ua bënte një kërkesë të tillë. Mirëpo ajo deshi të bënte gjithëka me duart e veta.

Ai shkruante, midis të tjerash, edhe për këtë. Por kjo nuk ishte kryesorja.

Binte shi. Kurse ata vazhdonin bisedën.

Dhe unë u jepja të drejtë atyre. Dhe s'i kritikojta.

Lirinë mund ta kishit fituar me trimërinë tuaj dhe me një tjetër çlirimtar, se Shqipërisë nuk i mungojnë burrat, po ju pëlqeu ta pritni nga dora ime, ndonëse vonë, se kështu ndoshta e solli rasti. Se është me të vërtetë çudi që trima kryelartë si ju, të rritur në liri, duruat kaq kohë robërinë e barbarëve duke pritur të më shikoni një ditë në krye tuaj.

Unë u kisha thënë pastrueseve që asgjë të mos preknin në tavolinë, edhe sikur të gjenin copa letrash të parëndësishme; edhe ato ashtu bënë. Kështu që e kisha fjetur se askush nuk i prekte letrat e mia. Prandaj mendova se letrën e zhubrosur do ta kisha vënë vetë mbi shtrat.

Ai ishte i qetë. Sikur s'kishte të bënte me këto fletë.

Shënim. Ndarja me pikë (si njësi më vete) e një fjalie ose e një togu fjalish me lidhje bashkërenditëse ndodh më shpesh në fjalitë e bashkërenditura me lidhëzat *pra, prandaj, andaj, megjithatë, kurse, mirëpo, po*, sidomos kur është e gjatë pjesa e parë ose e dytë e periudhës. Gjithashtu në periudhën me nënrenditje mund të ndahet me pikë një fjali e varur — më shumë një fjali shkakore a rrjedhimore — që ndiqet ose jo nga fjali të tjera dhe nis me lidhëzat